

XVI. YÜZYIL FARŞÇA SÖYLEYEN OSMANLI ŞAIRLERİNDEN SÂ'İLÎ-İ ŞİRÂZÎ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Serpil Yıldırım**

Öz

Bu çalışmada, XVI. yüzyıl Farşça söyleyen Osmanlı şairlerinden Sâ'ilî-i Şîrâzî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulacaktır. Sâ'ilî, Anadolu'ya II. Bâyezîd'in saltanatı döneminde gelmiş, onun ölümü üzerine Yavuz Sultan Selîm ile Kanûnî Sultan Süleymân dönemlerini idrak etmiş bir şairdir. Henüz Anadolu'ya gelmeden önceki yaşamı hakkında, kendisinin gerek Milli Kütüphane'de 06 Mk. Yz. A. 6799'da kayıtlı toplam 517 varak külliyyatının 214b-383b varakları arasında yer alan *Dîvân*'ının dibâçesinde gerekse de 384b-515a arası varakları içeren *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'sindeki ayrıntılı ifadelerinin dışında, elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Zaten hayatı hakkında bilgi veren sınırlı sayıdaki eserler de Anadolu'da yazılmıştır. XVI. yüzyıl ve sonrasında İran'da yazılan tezkirelerden sadece *Luğat-nâme*, *Ferheng-i Sohenverân* ve *Ez-zerîa*, Sâ'ilî'den söz etmiştir. Bu da bize şairin İran'da iken çok ünlü olmadığını düşündürmektedir. Ancak şairin İran'dan ayrılıp Anadolu'ya daha sonra da İstanbul'a yolu düşünce dönemin padişahı II. Bayezîd'in isteği üzerine manzum bir Osmanlı tarihi kaleme almasının ardından adı dönemin Osmanlı tezkire kitaplarında anılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bir Osmanlı padişahına Farşça manzum bir tarih yazan bu şairin geniş çaplı tanıtılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Gerek dönemin tezkire kitaplarındaki bilgilerden gerekse de elimizdeki tek nüsha olan külliyyatından istifade ederek şairin hayatına, eserlerine ve beyitlerinden yola çıkarak edebi kişiliğine dair ayrıntılı bilgiler verilecek ve adı geçen şair tüm yönleriyle tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şairi, Sâ'ilî-i Şîrâzî, Külliyyat-ı Sâ'ilî.

AN EVALUATION ON THE SAELI-YE SHIRAZI FROM THE 16TH CENTURY OTTOMAN POETS WHO SPEAK PERSIAN

Abstract

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi:29.05.2020, Accepted / Kabul Tarihi: 23.12.2020

Doi: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.722764>

* Bu çalışma *Sâ'ilî-i Şîrâzî'nin Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si* (inceleme-metin-çeviri) adıyla hazırladığımız tezden üretilmiştir. Bkz. Serpil Yıldırım, *Sâ'ilî-i Şîrâzî'nin Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si* (inceleme-metin-çeviri), (Kırkkale: Kırkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

** Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yldrmserpil44@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9566-7232>

In this study the life and works of Saeli-ye Shirazi, who is one of the 16th century Ottoman poets who speak Persian will be emphasized. Saeli is a poet who came to Anatolia during the reign of Bayezid II and observed the periods of Yavuz Sultan Selim and Suleiman The Magnificent upon his death. There is not much information about his life before coming to Anatolia, except for his detailed statements in the preambles of his Diwan located between the 214b-383b foils of a total of 517 foil records registered in 06 Mk. Yz. A. 6799 in the National Library and in the Tarikh-e Al-e Osmani located between the 384b-515a. The limited number of works that give information about his life were also written in Anatolia. Only Logat-name, Ferhang-i Sokhanvaran and Az-Zaree'a mentioned Saeli' among the tezkires written in Iran in and after the X/XVI centuries. This leads us to think that the poet was not very famous when he was in Iran. However, when the poet left Iran and went to Anatolia and then to Istanbul, at the request of Bayezid II sultan of the period wrote a verse Ottoman history, his name began to be mentioned in the Ottoman Tezkire books of the period. Consequently, the need to introduce this poet to a Ottoman sultan, who wrote a Persian verse in history, was met. We will give a wide range of information about the poet's life, works and couplets, by using both the information in the tezkire books of the period and the literary personality, and the poet in question will be introduced in all aspects.

Keywords: Ottoman poet, Saeli-ye Shirazi, corpus of Saeli

GİRİŞ

XVI. yüzyıl başlarından itibaren Safevi padişahlarından bekledikleri ilgi ve yakınlığı göremeyen birçok İranlı şair, Anadolu'ya gelerek Osmanlı padişahlarının himayesine girmişlerdir. Bu Osmanlı padişahlarının tarihini şehname tarzında kaleme alan bu şairler, tarihi ve edebi değeri haiz birçok eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu eserlerin birçoğunun günümüze kadar gerektiği şekilde bilimsel yayımlarının yapılamayıp bunların Türk kültür ve edebiyatına yapabilecekleri katkıların son derece sınırlı kaldığı bilinen bir gerçektir.

İşte XVI. yüzyılda Anadolu'ya gelen Sâ'îlî-î Şîrâzî'nin II. Bayezid'in isteği üzerine kaleme aldığı *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'si ile Yavuz Sultan Selim'e yazdığı *Divân*'ı bu türdeki eserlerden olup taşıdığı tarihi ve edebi öneme karşın maalesef bugüne kadar ne şair ne de adı geçen eserleri gerektiği gibi incelenip değerlendirilmiştir.

2018 yılında tarafımızdan hazırlanan *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'si (*inceleme-metin-çeviri*) başlıklı doktora tez çalışmasında, Sâ'îlî-î Şîrâzî'nin Milli Kütüphanede tek nüshası bulunan külliyatının 384b-515a varakları arasında yer alan *Târîh-i Âl-i 'Osmânî* adlı eserinin tashihi yapılmış ve elde edilen metne dayanılarak eser Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca gerek şairin hayatı gerekse de diğer eserleri hakkında çeşitli kaynaklarda bulunan bilgiler derlenerek, bunlar arasındaki çelişki ve tutarsızlıklar düzeltilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla makalemizin konusunu oluşturan bu çalışmada, bugüne kadar gerektiği gibi tanıtılmadığını düşündüğümüz Sâ'îlî-î Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında geniş çaplı bilgiler vereceğiz.

1. Sâ'îlî-î Şîrâzî'nin Hayatı

XVI. yüzyıl Farsça söyleyen Osmanlı şairlerinden olan Sâ'îlî-î Şîrâzî hakkında en eski bilgiler, Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) *Mecâlisu'n-nefâis*'inde kayıtlı olup,

şair burada “Mevlânâ Sâ’îlî” olarak zikredilir.¹ Osmanlı kaynaklarında ise şairin ismi “Muhammed” olarak kaydedilir.² Şemseddin Sâmî, onu “Muhammed Efendi” olarak zikreder.³ Nevâî ve Hayyâmpûr, onun Karşî⁴ şehrinden olduğu bilgisine yer verirler.⁵ *Ez-zeri’a* müellifine göre bu şehir, Horasan’da bir beldedir.⁶ Bu bilgilerden onun, aslen Türkistanlı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Sâ’îlî’nin hayatı hakkında bilgi edinebileceğimiz birinci el kaynaklardan en önemlisi, II. Bâyezîd’in (ö. 918/1512) davetiyle İran’dan İstanbul’a gelen ve Yavuz Sultan Selîm (ö. 926/1520) döneminde sarayda hekimbaşı olarak bulunan Hekîmşâh Muhammed Kazvîni’nin, Alî Şîr Nevâî’nin Çağatayca olarak kaleme aldığı *Mecâlisu’n-nefâis* adlı eserinin Farsça tercümesi olan *Tercume-i Mecâlisu’n-nefâis* adlı eseridir. Kazvîni kendi tercümesine “Ravza-i evvel” ve “Ravza-i dovvom” olmak üzere iki kısım eklemiştir. Bu ikinci kısım oldukça önem arz etmektedir. Zira Kazvîni, burada hal tercümeleri hakkında bilgi verdiği şairler ile çağdaş olup verdiği bilgilerin birçoğu da başka tezkirelerde bulunmamaktadır.⁷ Bu şairlerden birisi de Sâ’îlî’dir.

Sâ’îlî’nin nerede ve ne zaman doğduğu, çocukluğu, ailesi ve öğrenim durumu hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bunun sebebinin de erken yaşta İran’dan ayrılmış olmasına bağlıyoruz. Zira *Târîh-i Âl-i Osmânî* adlı eserinin sebep-i telif kısmında İran’dan ayrılmadan önceki hayatı hakkında bilgi vermektedir. Burada, henüz genç olduğundan, gece gündüz uyumayıp bazen gençlerle bazen de din erbabıyla oturup kalktığından söz etmektedir. Genç yaşlı herkesten bilmediği konular hakkında sorular sorduğunu söyleyen Sâ’îlî’nin, bu ifadesinden henüz küçük yaşta ilim irfan öğrenmeye istekli olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.⁸

¹ Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisu’n-nefâis*, haz. Kemal Eraslan, 2. Baskı, (Ankara: TDK, 2015), 182; Hekîmşâh Muhammed Kazvîni, *Tercume-i Mecâlisu’n-nefâis*, nşr. ‘Alî Aşğar Hikmet, (Tahran: Bank-i Milli-i İran, 1323/1945), 114, 289.

² Âşık Çelebi, *Meşâiru’s-şuarâ*, haz. Filiz Kılıç, İnceleme-Metin, 2, (İstanbul: İAEY, 2010), 941; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretu’s-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, 3. baskı, (Ankara: TTK, 2014), 1: 446; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1: 400.

³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu’l-a’lâm*, (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1311/1894), 4: 2529.

⁴ Tebrizî, “Naşşeb” adı da verilen bu şehrin Türkistan’daki “Karşî” şehri olduğunu belirtir (Tebrizî, 1375/1978: 1959). “Naşşeb” adını doğrulayan Dihhudâ bu şehrin, “Nesef” adıyla da bilindiğini ve Türkistan’da olduğunu söyler (Dihhudâ, 1998: 17503) Muîn ise; Moğolların “Naşşeb” şehrine “Karşî” dediklerini çünkü Çağataylıların burada bir saray inşa ettiklerini ve bu yüzden de o bölgede yaşayanların “Karşî” adıyla çağrıldığını ifade eder (M. Muîn, 1375/1978: 1448).

⁵ Nevâî, *Mecâlisu’n-nefâis*, 182; Abdurresûl Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sohenverân*, (Tahran: İntişârât-i Telâyî, 1372/1993), 1: 437.

⁶ Âgâ Buzurg-i Tahrânî, *Ez-zeri’a ilâ teşânîfi’s-Şi’a*, (Tahran: [y.y.], 1332/1914), 9: 427.

⁷ Kazvîni, *Tercume-i Mecâlisu’n-nefâis*, ♪ - ♪.

⁸ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i Osmânî’si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 19.

Rüyasında “Surûş⁹”u gördükten sonra gönlünün şarap kadehi gibi coştüğünü, ruhunun huzura erdiğini söyleyen Sâ'îlî, her ülkeyi dolaşarak ilim, irfan öğrenme isteğinin depreştiğini ve bu yüzden hemen yazmaya koyulduğunu anlatır. Şiir ilminin inceliklerini öğrenip, gazel, kaside ve mesnevi kaleme aldığını ve divan tertibinde başarılı olduğundan söz eden Sâ'îlî, ülkesinde divanının meşhur oluşuyla gurura kapılıp vatanından ayrılışını dizelerinde şu şekilde dile getirmektedir:

چو مشهور گردید دیوان من	شکفته چو گل گشت از و جان من
حدیثم به عالم چو مشهور شد	دل و جان من مست و مغرور شد
غرور دل من به جایی رسید	که از خط فرمان من سر کشید
غرورم ربود از دل و جان سرور	به عالم کسی را مبادا غرور
به جایی رسانید مغروریم	فکند از دیار و وطن دوریم ¹⁰

“Divanım meşhur olunca, ondan dolayı gönlüm gül gibi çiçek açtı.

Sözlerim tüm dünyada ünlenince, gönlüm mest, nefsim mağrur oldu. Gönlümdeki gurur, emrime başkaldıracak raddeye ulaştı.

Gururum, gönül ve canımın huzurunu kaçırdı, Fanî dünyada kimse enaniyete kapılmasın.

Zira bu enaniyet bende öyle bir raddeye ulaştı ki, Beni yurdumdan ve vatanımdan uzaklara attı.”

Sâ'îlî, İran'dan ayrıldıktan sonra Rum'a gelene kadar nereye gittiği hakkında bilgi vermemektedir. Sadece gurbette çok sıkıntılar çektiğini ve bu yüzden bulunduğu yerden uzaklaşarak başka bir yere gitme isteğinden söz eder. Gurbetteki sıkıntıdan iyice perişan olduktan sonra nihayet gaybdan gelen o sesle, Rum'a yönelişini ve oranın durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

به خود گفتم آیا که اینجا کجاست	که آبش خوش و باد او جانفزاست
به گوش آمد از هاتف این مرز و بوم	بدین زیب و زینت بود ملکِ روم
دلهم همچو آن ملکِ آباد گشت	ز هر غصه و درد آزاد گشت

⁹ Zerdüş inanişında Ahura Mazda'nın emirlerini, kutsal mesajlarını taşıyan bir simge olarak kabul edilir. Cebrail ile aynı melek olduğu söylenir.

¹⁰ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 21.

بگشتم فراوان در آن مرز و بوم ندیدم درو جز فنون علوم¹¹

“Kendi kendime suyu tatlı, rüzgârı hoş olan, bu yerin neresi olduğunu sordum.
Kulağıma gaipten bir ses geldi, bu ülke onca görkem ve azametiyle Rum diyarıdır.
Gönlüm, o vatan gibi mâmur oldu, her türlü dert ve sıkıntıdan arındı.
O ülkede çok (gezip) dolaşım, Orada ilimden başka birşey görmedim.”

Rum’da uzun süre kalan Sâ’îlî’nin burada gönlü bir süre huzura erdi ve ilim tahsiliyle meşgul oldu. Burada uzun süre gezip dolaşarak derviş ve âlimlerden fazilet öğrendi. Fakat yeterli maddi imkâna sahip olmadığı için tekrar kedere ve hüznü boğulan Sâ’îlî bu sefer, büyük bir ihtimalle Rumeli’de Yenişehir’e gitti. Osmanlı tezkire yazarlarının Sâ’îlî’yi Yenişehir kasabasında sayması¹² da bundan dolayıdır. Âşık Çelebi’nin (ö. 979/1571) “gâh Rumili’de gâh İstanbul’da olurdu”¹³ sözünden Sâ’îlî’nin Rumeli’den sonra İrem bahçesinden bile güzel olduğunu ifade ettiği İstanbul’a gittiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁴ Zira Sâ’îlî, *Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’sinin sebab-i telif kısmında, o tarihlerde Osmanlı tahtında oturan her an savaşa hazır, sanatkâr ve ilim sever bir padişah olan II. Bâyezîd’den söz eder. Bu padişahın söz konusu edildiği beytin haşiye kısmında kırmızı mürekkeple “sıfat-i padişâhân-i Osmânî be tahsis-i Bâyezîd Hanî” ibaresi yer almaktadır (395b). Kanaatimizce Sâ’îlî, İstanbul’a Sultan Bâyezîd’in padişahlığı döneminde geldiğine göre onun bu geliş tarihi, II. Bâyezîd’in tahta çıktığı 1481 yılı ve hemen sonrasına denk gelmelidir.

Sâ’îlî’nin saraya intisab ederek devlet ricâlinden destek gördüğüne dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Fakat şairin kendi ifadesinden, onun Sultan Bâyezîd Han’ın hizmetine girmiş olduğu aşikârdır.

«در خدمتِ سلطان بایزید بن محمد خان روح الله روح هما می بودم و در سایهٔ نهال دولتش می آسودم»¹⁵

“Ben Sultan Bâyezîd Han b. Muhammed Han’ın hizmetinde idim ve onun devlet fidanının gölgesinde dinleniyordum (huzurlu idim).”

Hekîmşâh Muhammed Kazvîni, onun için “hayvan eti yemez ama sultanın ulufesini yerdî” ibaresine yer vermiştir.¹⁶ Sâ’îlî’nin *Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’sinde geçen ve padişahın teveccüh ve keremine nail olma isteğini dile getirdiği beyitler Kazvîni’yi doğrular niteliktedir.

گرم شه نماید سخن را قبول نمایم تمامی فروع و اصول

سخن را سرایم به نکته چو دُر بسازم جهان از دُر نکته پر

چنانست امیدم که یکبار شاه کند از کرم سوی نظم نگاه¹⁷

¹¹ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’si (inceleme-metin-çeviri), metin, 22.

¹⁷ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’si (iceleme-metin-çeviri), metin, 24.

“Eğer şah sözümü kabul ederse, bütün köklerini ve soylarını açıklarım.

İnce söz söylemede inci gibi söz dizerim; dünyayı söz incisiyle doldururum.

Şahın bir kez olsun keremiyle, şiirime doğru bakmasını isterim.”

Ancak Sâ'îlî'nin, padişahın kereminden nasipdar olup olmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Hekîmşâh Kazvî'nin “hayvan eti yemez ama sultanın ulûfesini yerdi” ifadesini o sırada Rum'da bulunan hem Mevlânâ Sâ'îlî-i Karşî hem de Mevlânâ Sâ'îlî-i Cuveynî için kullanmıştır. Ancak Kazvî'nin bu iki Sâ'îlî'yi birbirine karıştırmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.¹⁸ Zira sürekli oruç tuttuğu için hayvan eti yemeyip sultanın ulûfesini yediğine dair verilen bilgilerin Sâ'îlî-i Cuveynî için geçerli olabilmesi bir nebze mümkün iken, gerek Sâ'îlî'nin hayatı hakkında bilgi veren tezkire kitapları gerekse de şairin kendi ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda Sâ'îlî-i Karşî için böyle bir ihtimalin varlığı bizce mümkün değildir. Ayrıca Kazvî'nin, bu iki şairi birbirine karıştırmış olmasının, hem Dihhudâ hem de Âgâ Buzurg-i Tahrânî tarafından da vurgulanması tespitimizi doğrular niteliktedir.¹⁹

Elimizdeki bazı kaynaklar, Sâ'îlî'nin gösterişten uzak ve saf görünüşlü biri olduğu noktasında mutabıktır. Şairin aşağıda yer alan beyitlerine bakacak olursak kaynakların onu neden saf olarak nitelendirdiklerini açıklayabiliriz.

گهی کرده رو سوی پیران دین	گهی می شدم با جوانان قرین
نبودم درین جست و جونا توان	طلبکار معنی ز پیر و جوان
در غیر را گاه گل می زدم	گهی دست در باب دل می زدم
گهم زمزمه گه به دل ولوله	ز هر باب بودم به خود مشغله
سوی نکته می بُرد اندیشه ام ²⁰	نگریده کاهل دلی پیشه ام

¹³ Âşık Çelebi, *Meşâiru'ş-şuarâ*, 942.

¹⁴ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 22-23.

¹⁵ Sâ'îlî-i Şîrâzî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, Yz., Millî Ktp., No 06 Mk. Yz. A 6799, vr. 125b.

¹⁶ Kazvîni, *Tercume-i Mecâlisu'n-nefâis*, 289.

¹⁷ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 24.

¹⁸ Kazvîni, *Tercume-i Mecâlisu'n-nefâis*, 241-289.

¹⁹ 'Ali Ekber Dihhudâ, *Luğatnâme*, (Tahran: İntişârât-ı Danişgâh-ı Tahran, 1328/1910), 8: 11614; El-Tahrânî, *Ez-zerî'a*, 427.

²⁰ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 19.

“Bazen gençlerle yakınlık kurar, bazen de din büyükleriyle otururdum.

Genç yaşlıdan mana sorardım; bu arayıştan geri kalmazdım.

Bazen gönül kapısını çalar, bazen de yabancıların kapısına giderdim.

Her bakımdan kendimle meşguldüm; bazen mırıldar bazen de gönlümde velvele koparırdım.

Uyuşuk kalamadım; sanatkâr ruhum, düşüncemi dile getirmeye sevketti beni.”

Bu bilgilerin ışığında, Sâ'îlî'nin bazen gençlerle bazen de din büyükleriyle oturup kalktığını, genç yaşlı demeden onlara anlamını bilmediği şeyler hakkında sorular sorduğunu anlıyoruz. Bu arayışında kimi zaman tanıdıklarının kimi zaman yabancıların kapısını çalan Sâ'îlî, o kadar kalabalıkta bir başına kendi halinde olup, bazen mırıldanırken bazen de gönlünde velvelenin koştüğünü ifade ediyor. Dolayısıyla ondaki bu ruhsal değişim halinin, söz konusu kaynaklarca saflık ve delilikle açıklanmış olabilme ihtimali bizce çok yüksektir. Zira bu kaynaklar, aslında onun görüldüğü gibi saf olmadığını bilakis seri bir kâtip olup günde beş yüz adet beyit yazdığı bilgisine yer vermektedir.²¹

Âşık Çelebi, Sâ'îlî'nin kişiliği hakkında, ehil olanlardan ilmin inceliklerini sorduğu, itikadında ayıplanacak bir durum söz konusu olmayıp, sözlerinin makul olduğu bilgisini vererek onun ilim, irfan ve tasavvufa olan temayülüne dikkat çekmiştir.²² Şemseddin Sâmî, Sâ'îlî'nin taavvufa meyilli olup, düşünce ve vesveseye kapılarak aklını kaybettiği bilgisine yer vermektedir.²³ Hasan Çelebi ise, onun tasavvufa ilgisi olup tevhid ilminde risale ve kitaplar incelediğini belirtmektedir.²⁴

Sâ'îlî'nin nerede, nasıl ve ne zaman öldüğüne dair kesin bilgileri yine Anadolu sahasında yazılan Osmanlı tezkirelerinden ediniyoruz. Âşık Çelebi tezkiresine göre, Karamânî²⁵ (ö. 1550) adında bir şeyhin öldürülmesi üzerine din âlimlerinin sufiler hakkındaki aşırıya varan suçlamalarından dolayı Sâ'îlî şeyhülislamın huzuruna çıkar. Sorgulamadan sonra kendisi hakkında söylenen ifadelerden aklanmış Sâ'îlî, bu durumu kabullenmeyerek o anda vehme düşer, batıl düşüncelere kapılır ve darüşşifaya kaldırılarak zincire vurulur. İlaçlar tesir etmeyince de birkaç gün sonra ölür.²⁶ Dolayısıyla Sâ'îlî'nin ölmeden önceki son zamanlarının elem ve keder içinde geçtiği söylenebilir. Ölüm tarihi hakkında bilgi veren tek eser olma özelliğine sahip *Tuhfe-i Nâilî*'de şairin ölüm tarihi 960/1553 olarak verilir.²⁷

²¹ El-Tahrânî, *Ez-zeri'a*, 427; Nevâî, *Mecâlisu'n-nefâis*, 504.

²² Âşık Çelebi, *Meşâiru's-şuarâ*, 941-942.

²³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, 1529.

²⁴ Hasan Çelebi, *Tezkiretu's-şuarâ*, 446.

²⁵ Bazı görüşleri yüzünden zındıklıkla suçlanan Muhyiddin Karamânî, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin fetvasıyla 957/1550'de idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören, “Muhyiddin Karamânî”, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 82-83.

²⁶ Âşık Çelebi, *Meşâiru's-şuarâ*, 942.

²⁷ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 400.

Şemseddin Sâmi, Sâ'îlî'nin vesveseye kapılarak aklını kaybettiği ve tımaranede öldüğü bilgisini verse de bunun nedenine değinmez.²⁸

Âşık Çelebi, Sâ'îlî'yi hastanede ziyaret ederek onunla konuştuğunu ve hatta kendisine beyitler okuduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Âşık Çelebi'nin, hastane ziyareti sırasında Sâ'îlî'nin ona okuduğu beyitlere *Meşâiru 'ş-şuarâ* adlı eserinde yer vermesi ikisinin bizzat tanışıklığını ispatlar niteliktedir. Sâ'îlî'nin ölmeden ona okuduğu beyit söz konusu tezkirede şu şekildedir:

دیوانه مخوان مرا بخواری دیوانه تویی که عقل داری²⁹

“Beni küçümseyerek deli deme, asıl deli sensin. Çünkü aklın vardır.”

2. Eserleri

Sâ'îlî'nin Milli Kütüphane'de 06 Mk. Yz. A. 6799'da *Külliyât-ı Sâ'îlî-i Şîrâzî* adıyla kayıtlı 513 varaktan müteşekkil müellif hattı olan bir eseri mevcuttur. Adı geçen külliyat içerisinde üçü manzum biri manzum-mensur karışık olmak üzere dört eser yer alır. Bu eserlerin külliyattaki sırası ve içerikleri şu şekildedir:

2.1. Nazmu'l-Cevâhîr

1b-31b arasında yer alan bu eserde 280 rubâî bulunmaktadır. Rubâîlerin dört dizesi de aynı ölçüde olup, kafiye düzeni a-a-a-a biçimindedir. Rubâîlerde daha çok felsefi, tasavvufi fikirler, bir dünya görüşü, bir hiciv veya nükte, kısa ve ahenkli bir şekilde ifade edilmiştir. Bu rubâîler, alfabetik olarak başlıklandırılmış ve Arapça olarak kırmızıyla yazılmıştır. Arapça başlıklarla Farsça yazılan rubâîlerin muhtevası birbiriyle uygunluk arz etmektedir.

مجالسة الاحداث مفسدة الدين

از عقل که جان خرده بین را اثرست از ظلم بدان روی زمین را خطرست

از مردم دون اهلِ یقین را کدرست در مجلس خود پسند دین را ضررست³⁰

“Akıl bakımından can, tenkitçi için işarettir. Zulm bakımından kötüler, yeryüzü için tehlikedir.

Aşağılık insanlar, yakın ehline sıkıntı olur. Kibirlilerin meclisinde dine zarar gelir.”

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi “dinin bozulması kibirlilerin meclisindedir” başlıklı rubâî muhtevası ile uygunluk içerisinde.

²⁸ Şemseddin Sâmi, *Kâmûsu 'l-a 'lâm*, 2529.

²⁹ Âşık Çelebi, *Meşâiru 'ş-şuarâ*, 942.

³⁰ Sâ'îlî, *Külliyât-ı Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 27a.

جودة الكلام في الاختصار

آن را که بدو سریر فن مستقرست چیزی که نوست از کهن معتبرست
از دانشها علم لدن مشتهرست نیک است به غایت از سخن مختصرست³¹

“Saltanatında ilme ağırlık veren kimse için yeni eskiden daha muteberdir.

İlimlerden ilm-i ledün meşhurdur. İyi olan söz muhtasar olandır.”

Aynı şekilde yukarıdaki “sözün iyisi özlü olandır” başlıklı rubâî ile muhtevası arasında uyum söz konusudur.

لا راحت الحسود

حاسد که ز غفلتش نشد یارِ خرد بر دوش ز فاقه می کشد بار نمد
از راحتِ مردمش بود نارِ جسد راحد ندهد حسود را خار حسود³²

“Gafletinden dolayı aklını kullanmayan kışkanç kişi, omzunda fakirlikten dolayı keçe yükü taşır.

Halkın rahatlığı onun bedenine ateş olur. Kışkançlık dikenini, kışkanca rahat vermez.”

Yukarıda yer alan rubâîlerde görüldüğü üzere başlıklar içeriğe uygun olup, asıl söylenmek istenen düşünce dördüncü dizelerde verilmiştir.

2.2. Ravzatu'l-Ahbâb

34b-210b arasındadır. Bu eser hakkında en eski bilgilere, Sâ'îlî'nin çağdaşı olan Hekîmşâh Muhammed Kazvîni'nin *Tercume-i Mecâlisu'n-nefâis* adlı eserinde rastlamaktayız. Kazvîni, Sâ'îlî'nin, bu eseri, Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserine nazire olarak yazdığını ifade etmekte ancak eserin, şairden başka kimse tarafından temize çekilmediği ve üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı bilgisine de yer vermektedir.³³ Tahrânî ve Dihhudâ, bu bilgileri Kazvîni'den olduğu gibi aktarmışlardır.³⁴ Buradan yola çıkarak, bu konuda ilk kaynak olan Kazvîni'nin, Sâ'îlî'nin bu eserini görmüş olabileceği ihtimali bizce çok yüksektir. Manzumensur karışık olan bu eserin içeriği şu şekildedir:

³¹ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 10b.

³² Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 30a.

³³ Kazvîni, *Tercume-i Mecâlisu'n-nefâis*, 289.

³⁴ El-Tahrânî, *Ez-zeri'a*, 427; Dihhudâ, *Luğatnâme*, 11614.

Didaktik-ahlakî hikâyeler içeren bu eser, önsöz haricinde 8 bölümden oluşmaktadır. Eserin önsözünde; münâcât ve na't bölümlerinin yanı sıra, kitabın ithaf edildiği Yavuz Sultan Selîm'in övgüsü ve eserin sebep-i telif kısmı yer almaktadır.³⁵ Şair bu bölümde, Şeyh Sa'dî'ye övgü dolu sözler söylemekte ve onun gözde eseri olan *Gülistân*'dan aldığı feyzi şu şekilde dile getirmektedir:

الحق که نوید داده بر جان از روضه خلد این گلستان
چون دلبر پاک طبع خوشخوست سر تا به قدم لطیف و دلجوست
زین پیروی ارجمند گُردم چون همت او بلند گُردم³⁶

“Doğrusu bu *Gülistân*'ın yüce cennetinden, can için müjde olarak verilmiş. Temiz tabiatlı sevgili gibi iyi huylu ve baştan ayağa kadar hoş ve şefkatli. Ona tâbi olmadan dolayı kıymetlenirim, onun himmeti gibi yücelirim.”
Sâ'îlî, Abdurrahman-ı Câmî'nin öğüt ve hikmet konusunda kaleme aldığı *Bahâristân* adlı eserini de zikrederek onu övmekte ve ondan aldığı feyzle eserini yazmaya başladığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

نکته بسیار و بذله در وی پُر همه حکمت همه لطیف چو دُر
یارب از جود او روانم بخش فیض هر لحظه زو به جانم بخش
تا توانم نمود نکته بیان آورم نکتهها چو او بیان³⁷

“Onda nükte ve latife çoktur. Hepsi inci gibi hikmet içerikli ve latiftir. Ey Allah'ım ruhuma onun cömertliğinden bahşet, her saniye canıma ondan feyz ulaştır. Ki özlü söz söyleyebileyim, onun gibi sözler edeyim.”
Kitabın tamamlanma tarihi olarak 922 /1516 yılı, şu tarih kıtasının yanına kaydedilmiştir.

سالیلی در قید خیری بود از آن ساخت تاریخ کتابش خیر قید³⁸

8 bâbtan oluşan kitabın içeriği şu şekildedir:

1. Bâb: Padişahların Huyları Hakkında

Bu bâb, padişahların zatında hangi vasıfları taşımaları gerektiğini anlatan 33 hikâye içermektedir. Bu hikâyelerin bölüm içi başlıkları olmadığı için verilmek istenen düşünce tam olarak ancak hikâyenin tamamı bittiğinde anlaşılacaktır. Anlatılan

³⁵ Sâ'îlî-i Şîrâzî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, Millî Ktp., No 06 Mk. Yz. A 6799, vr. 38a,39a.

³⁶ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 40b.

³⁷ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 41a.

³⁸ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr.43b.

hikâyeye paralel çeşitli nazım şekilleri kullanılarak padişahların iyi ve kötü davranışları hakkında örnekler verilmiştir.

Hikâye

سلطان ابراهيم ادهم روزی از روی الم و غم ناله می کشید و آهی می زد و می گریست و می گفت حسرتا و دریغا که در عالم مؤمن نیست. یکی از درویشانش گفت ای سلطان الحمد لله که این عالم مشرف به وجود شریف چون شما کسی است. از مؤمنان عالم را همین شرف بس نیست. سلطان گفت ای نادان مؤمن آنکس است که ازین عالم به ایمان رود. من چه دانم که در دم آخر ایمان به سلامت خواهم برد یا نه.³⁹

“Sultan İbrahim Ethem, bir gün elem ve sıkıntı yüzünden inliyor, ah ediyor ve ağlıyordu. Yazık ki dünyada mümin yok diyordu. Dervişlerinden birisi şöyle dedi: ‘Ey sultan elhamdülillah bu dünyada sizin gibi değerli biri var. Müminler açısından dünyada böyle şeref çok yoktur.’ Sultan şöyle karşılık verdi: ‘Ey bilgisiz, mümin, bu dünyada iman edendir. Son nefesimde selametle imân edip edemeyeceğimi nerden bileyim.’”

Mesnevî

پای تا فرق غرق ایمانم	لاف تا کی که من مسلمانم
مؤمن آنکس بود که ایمان برد	بنده باشد کسی که فرمان برد
گرنه ایمان بری ز کفاری ⁴⁰	خواجه دعوی مکن ز دین داری

“Ben müslümanım, baştan ayağa kadar imânla doluyum lafi daha nereye kadar (sürecek)?

Kul itaat edendir, mümin imân edendir.

Efendi, dindarlık davasını bırak. Yoksa kâfirliğe imân edersin.”

Hikâye

پادشاهان جهان که با شکوه اند سه گروه اند. گروهی ظالمانند که ایشان حکم گرگ دارند. ازو هرچه می یابند می ربایند. و گروه دیگر در عدل و ظلم برابرند. ایشان حکم سگ دارند. رمه را از گرگ نگه می دارند. و اگر ترس چوپان نباشد بزغاله و بره را می درند. و می خورند. و گروه دیگر عادلند. ایشان به چوپان مانند. که رمه را از گرگ و سگ نگاه می دارند. شب و روز به آب و علف می رسانند.⁴¹

“Heybetli dünya padişahları üç gruba ayrılırlar: İlk grupta olanlar, zâlimdirler. Onlar kurt yasasını uygulularlar. Sürüde ne bulsalar çalarlar. İkinci grupta olanlar, adâlet ve zulümde birbirine denktirler. Onlar köpek yasasını uygulularlar. Sürüyü kurttan korurlar ve eğer çobandan korkuları olmasa koyunu ve kuzuyu parçalar yerler. Üçüncü grupta olanlar ise adâletlidirler. Onlar, çobana benzerler. Sürüyü, kurttan ve köpekten korur, gece gündüz onlara su ve ot verirler.”

2. Bâb: Dervişlerin Ahlâkı Hakkında

Sâ' ilî, bu bâbda derviş, âlim ve din adamlarının vasıflarıyla ilgili 21 hikâyeye yer verir. Bu hikâyelerde, dervişlerin kötülüğe iyilikle karşılık vermek, birine bağlı

³⁹ Sâ' ilî, Külliyyât-i Sâ' ilî-i Şîrâzî, vr. 61b.

⁴⁰ Sâ' ilî, Külliyyât-i Sâ' ilî-i Şîrâzî, vr. 62a.

⁴¹ Sâ' ilî, Külliyyât-i Sâ' ilî-i Şîrâzî, vr. 65b.

kalmaktansa özgür olmayı yeğlemek, düşkünün elinden tutmak ve insanı töhmet altında bırakmaktan kaçınmak gibi iyi hasletleriyle ilgili örnekler verir.⁴²

Hikâye

tوانگری درویش را گفت درمی چند نذر درویشان کرده ام. آورده ام که ترا دهم. چه می گویی. گفت اگر بدهی ترا خوب و اگر ندهی مرا مرغوب.⁴³

“Zengin birisi bir dervişe şöyle dedi: ‘Dervişler için bir miktar para adadım. Yanımda sana vermek için de getirdim. Ne diyorsun? Derviş: ‘Eğer verirsen bu senin için iyidir, yok vermezsen benim için makbul olan budur,’ dedi.”

Kıta

آنکس که وفا کرد ترا بسته خود ساخت وارسته ز خود کرد ترا آنکه جفا کرد

وارسته به از بسته بود پیش خردمند غافل ز من این پند پذیرفت و دعا کرد⁴⁴

“Sana vefa gösteren seni kendine tutsak etti. Cefa ettiği zaman da seni kendinden âzâd etti.

Akıllı kimselerin nezdinde, kurtuluş tutsaklıktan yeğdir. Gafil bu öğüdümü dinledi ve dua etti.”

3. Bâb: Kanaatin Fazileti Hakkında

Bu bölüm 14 hikâyeden müteşekkildir. Bu bâbda, kanaatin insana ve insan ilişkilerine faydaları hakkında hikâyeler anlatılır. Bu hikâyeler üzerinden kanaatin önemi vurgulanır. Sâ'îlî de bu konuyla ilgili Sultan Bâyezîd Han ile yaşadığı bir olayı şöyle nakleder:

Hikâye

دو جوان بودند از یک جا. غیر از حرص و قناعت در کارها. به یک جهت و هم پا. آن یکی حریص نام داشت. دایم به جمع مال و نهب و تاراج مردم در اندیشه بود. مرکس هرچه داشتی طمع کردی. و گرد آوردی. و این دیگر را لقب قانع پیوسته در فکر نیستی خود و هستی دیگران و فیض رسائی نیک و بد. همشیه پیشه آنچه داشتی از قلیل و کثیر به دیگران بردی و خوردی.⁴⁵

“Bir yerde iki genç vardı. Hırs ve kanaat dışındaki işlerde aynıydılar. Birinin adı açgözlü idi. Sürekli mal biriktirme ve başkalarının mallarını yağmalama düşüncesinde idi. Herkesin eşyasına göz diker, tamahkârlıkla el koyardı. Diğerinin adı ise kanaatkâr idi. Sürekli kendini yoksul ama başkalarını zengin olarak düşünürdü. Her zaman hem iyilere hem de kötülere feyz ulaştırır, az çok demeden elinde neyi varsa onlara götürür onlar ile paylaşırdı.”

Rubâî

از ره عاقبت و صبر منه پا بیرون درچه بند و بلا از طمع افتد هشیار

⁴² Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 106a.

⁴³ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 101b.

⁴⁴ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 102a.

⁴⁵ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 108b

تا سرت هست سلامت ز پی رزق مپوی پا به دامان قناعت کش و اندیشه مدار⁴⁶

“Sağlık ve sabır yolundan sapma. Her ne kadar hırstan dolayı engel ve bela vuku bulsa da akıllı (ol).

Sağ olduğun sürece rızık peşinde koşma. Kanaat eteğine bürün ve (gerisini) düşünme.”

4. Bâb: Sükûnetin Faydaları Hakkında

Bu bölümde 12 hikâye yer alır. Yerinde konuşmanın ve yerinde susmanın önemi anlatılır. Sâ'îlî, bu konuda bilgelerin şu sözüne yer verir: “Susmak, konuşmanın gerekli olmadığı zamanlarda güzeldir. Aksi takdirde hiç konuşmamak çok rahatsız edicidir ve insana fayda sağlamaz.”⁴⁷

Kıta

گوش گیر و فرح ز نکتۀ نو لذت از قصّۀ شنیده مجوی

تا نکردی به هرزه گویی فاش سخن اول بسنج و آنگه گوی⁴⁸

“Dinle ve yeni söylenecek sözden sakın. Duyulmuş hikâyede lezzet arama.

Saçma sapan söz söylemeyi ifşa etmeden; önce sözü tart, ondan sonra söyle.”

Nükte

خردمند از آنکس دست شوید. که در میان سخن مردم سخن گوید.⁴⁹

“Akıllı kimse, insanın sözü arasına laf sokandan uzak durur.”

5. Bâb: Aşk ve Gençlik Hakkında

17 hikâye içeren bu bölümde, Sâ'îlî, aşkın hallerinden ve âşık ile maşuğun taşınması gereken vasıflardan bahseder. Daha sonra gençliğin önemine değinerek zamanında kıymetinin bilinmesi gerektiğini salık verir. Aksi takdirde giden gençlik günlerinin bir daha geri gelmeyeceğini ve geçen günlerin telafisinin artık mümkün olmayacağını belirtir. Âşık ve maşuğun hallerini anlatırken Leylâ ile Mecnun'un aşklarına dair şöyle bir hikâye nakleder:

Rubâî

معشوق به عاشق ار مدارا نکند فرق دل خود ز سنگِ خارا نکند

معشوقه اگر نهان نجوید عاشق عاشق طلبِ وی آشکارا نکند⁵⁰

“Eğer maşuk, âşık ile dostça geçinmezse gönlünü granit taşından ayırt edemez.

Eğer maşuk gizlice aşığını aramazsa âşık talebini aşikâr edemez.”

Gençlikle ilgili şöyle bir hikâye anlatılır:

Hikâye

⁴⁶ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 128a.

⁴⁷ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 130b.

⁴⁸ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 130a.

⁴⁹ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 130a.

⁵⁰ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 143b.

در سمرقند جوانی به لبها چون قندی سر تراشی می کرد. گاهی سر عشاق را به تیغ عمزه و ناز از تن می تراشید. و گاهی گل رخسارش از عرق بر روی بیدلان گلاب می پاشید. دمی که دست بر سر کس نهادی سودای دیرینه را از سر بیرون بردی. وقتی که کف بر کتف و دوش ماندی عقل و هوش پریشان کردی.⁵¹

“*Semerkant'ta tatlı dilli bir genç, berberlik yapıyordu. Bazen gamze ve işve usturasıyla âşıkların başını tıraş ediyordu. Bazen gül yüzüyle, âşıkların yanağına terden gülsuyu serpiyordu. Eli, birinin başına dokunduğunda yürekteki sevdayı depreştiriyor; ayası omuza denk geldiğinde akli ve idrakı perişan ediyordu.*”

6. Bâb: Zayıflık ve Yaşlılık Hakkında

10 hikâyenin anlatıldığı bu bölümde, yaşlılık döneminde söz ve davranış bakımından taşınması gereken erdemlerden bahsedilir. Yaşlılık gençlik gibi olmadığı için bu dönemde daha dikkatli davranmanın önemi anlatılır. Sâ'îlî, bu konuyla ilgili şöyle der:

Hikâye

روزی در صحبت آن صاحب دولت حاضر بودم. سوال کرد که سالی حسد و نفاق چه معنی دارد. جوابش گفتم نمی دانم. جوابم بیسندید و بخندید و گفت.⁵²

“*Bir gün o ikbal sahibi padişahın sohbetine katıldım. Bana haset ve nifakın ne anlama geldiğini sordu. Ben de bilmiyorum dedim. Cevabımı beğendi ve gülerek şöyle dedi:*”

Kıta

هیچ جوان در جهان پیر نشد از حسد از حسد نیک و بد بگذر و محسود باش

در حسدت کاست عمر پیر شدی عاقبت کار را بنگر و محمود باش⁵³

“*Dünyada hiçbir genç kıskançlıktan dolayı yaşlanmadı. İyi ve kötü kıskançlığı bırak, kıskanılan ol.*”

“*Ömür kıskançlıkla geçti yaşlandın. Neticeye bak ve övün.*”

7. Bâb: Terbiyenin Etkisi Hakkında

19 hikâyenin bulunduğu bu bölümde, ahlakî eğitimin yüz ve beden güzelliğinden daha önemli olduğu anlatılır. Dolayısıyla insanın aldığı eğitim ve aile terbiyesinin onun en büyük hayat sermayesi olduğuna işaret edilir. Yüz güzelliğinden ziyade ahlakî güzelliğin gerekliliği vurgulanır.

Hikâye

وزیری پسری داشت. در ظاهر صورت بغایت خوب و بی نهایت مرعوب و محبوب. اما در سیرت ابدال بود و نادان و در معنی بد حال و نا محمود می نمود و پریشان. پادشاه وزیر را گفت پسرت را یکبار به خدمت بیار. وزیر پسر را به مجلس پادشاه فرستاد. پادشاه در دست سیبی داشت بهیچ داد. پسر سیب را بخوردن ایستاد دیگران بخندید و گفتند. ای جوان این سیب از دست سلطان به تو رسیده است. بایستی تبرک بر سر دستار نگاه داشتی. در اثنا به نظر پادشاه خوان خواستند و سفره آراستند. پادشاه لقمه چربی بدست پسر داد. پسر بر سر دستار نهاد که تبرکست پادشاه بخندید و گفت.⁵⁴

“*Bir vezirin bir oğlu vardı. Görünüşte, yüzü gayet güzel ve son derece makbul idi. Fakat huy bakımından meczup ve perişan idi. Padişah, vezirden oğlunu bir defa*”

⁵¹ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 144a.

⁵² Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 166b.

⁵³ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 166b.

⁵⁴ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 169b-170a.

huzuruna getirmesini istedi. O da oğlunu padişahın meclisine gönderdi. Padişah elindeki elmayı oğlana verdi. Oğlan elmayı yemeye durunca meclistekiler güldü ve şöyle dediler: “Ey delikanlı, bu elmayı sana padişah verdi. Onu bereket sayıp sarığına saklamalıydın. O sırada padişah bir sofraya kurulmasını emretti. Padişah yağlı bir lokmayı oğlanın eline verdi. Oğlan onu sarığına koyunca padişah güldü ve şöyle dedi:”

پدر از عقل شد وزیر چه سود به پسر نیز عقل می باید⁵⁵

“Baba akıl sayesinde vezir olduysa ne fayda. Oğlana da akıl gerekir.”

Kıta

پر هنر دم نمی زند چون چشم بی هنر چون زبان پُر از قال است⁵⁶

“Edepli kişi, konuşmaz tıpkı göz gibi; edepsiz ise lafla doludur, tıpkı dil gibi.”

8. Bâb: Sohbet Âdâbı Hakkında Öğüt

9 nasihat içeren bu bölümde sohbetin yerinde ve zamanında yapılmasının önemi anlatılır. Sırf konuşmak için sohbete dâhil olmamak ve her sözü her kişiye söylememek gerektiği salık verilir. Zira iğneli sözlerle kalpte açılan yaranın iyileşmesinin zaman alacağından ve hatta bazen mümkün olmayacağından söz edilir.

Hikmet

آب رفته را به خوی توان آورد. زخم تیغ زبان را از دل بیرون نتوان کرد.⁵⁷

“Akan su bir ırmağa geri getirilebilir ama dil kılıcının açtığı yara gönülden çıkarılamaz.”

2.3. Kitâb-ı Dîvân

Külliyatın 214b-383b varakları arasında olup çeşitli nazım şekillerinin yer aldığı bölümler “kitâb-ı kasâ’id, kitâb-ı gazelliyât, kitâb-ı terciât, kitâb-ı rubâiyyât...” gibi isimlerle birbirinden ayrılmıştır. *Dîvân*’ın ilk kısmında eserin yazılış sebebinin, mahiyetinin ve muhtevasının açıklandığı bir nevi sunuş yazısının yer aldığı manzum-mensur karışık dibâçe bölümü vardır. Şair, eserini yazmaya başladığı tarih olarak 918/1512 yılını tarih kıtasının hemen altına düşmüştür.⁵⁸

Sâ’ilî, dibâçeden hemen sonra *Dîvân*’ını “Kitâb-ı kasâ’id” başlığıyla devam ettirmektedir. Bu türdeki eserlerin genel yapısına uygun olarak önce Tanrı’ya şükür ve övgüde bulunduğu 41 beyitten ibaret olan münâcât bölümü yer almaktadır. Münâcât bölümünü, Hz. Muhammed’in övgüsünün yer aldığı 39 beyitten oluşan na’t bölümü izlemektedir. Bu bölümde, peygamberin mucizelerinden kısaca söz

⁵⁵ Sâ’ilî, *Külliyât-i Sâ’ilî-i Şîrâzî*, vr. 170a.

⁵⁶ Sâ’ilî, *Külliyât-i Sâ’ilî-i Şîrâzî*, vr. 173a.

⁵⁷ Sâ’ilî, *Külliyât-i Sâ’ilî-i Şîrâzî*, vr. 194a.

⁵⁸ Sâ’ilî, *Külliyât-i Sâ’ilî-i Şîrâzî*, vr. 218b.

ettikten sonra miraç gecesinde Hz. Muhammed'in Tanrı'nın huzuruna çıkışını anlatmakta ve ondan kendisine ve âcizlere şefaathçi olmasını dilemektedir.⁵⁹ Bunu izleyen bölümde, Yavuz Sultan Selim'e yazmış olduğu methiye yer almaktadır. Bu bölümde şair, Yavuz Sultan Selim'in sadece mülke değil feleğe de hükmeden, dünya işlerine çeki düzen veren ve öfkesiyle âsileri, tıpkı helâk olan Âd Kavmi gibi perişan eden bir hükümdar olarak tasvir etmekte, onun cömertliğine işaret ederek eliyle güneş ışığına parlaklık kattığını ve herkesin yüzüne feyz kapısını açtığını dile getirmektedir. Şair, son olarak kendini değersiz biri gibi gösterip padişahın feyz ve cömertliğinden nasipdar olma isteğini ve Sultan Selim'in saltanatının pâyidâr olması dileğini şu şekilde ifade etmektedir:

جو سايلى ز تو دارم اميد فيض و كرم منم چو مفلس و مسكين تو پادشاه و كريم
بمان بسلطنت و كامرانى و دولت نصير و عون تو حى قدير و رب رحيم⁶⁰

“Sâ'îlî olarak senden feyz ve cömertlik ümit ediyorum. Zira müflis ve yoksul benim, padişah ve cömert olan sensin. Saltanatında ve devletinde bahtiyar ol. Kudretli ve Rahim olan Allah, yâr ve yardımcımsun.”

Sâ'îlî, Sultan Selim'in övgüsünden sonra önce merhum sıfatıyla Mesih Paşa'nın (ö. 907/1501) hemen sonrasında da yine merhum sıfatıyla Hadım Ali Paşa'nın (ö. 917/1511) övgüsüne yer vermiştir. Daha sonra bu bölümü, kitâb-ı gazelliyât, takip etmektedir. Gazeller, alfabetik olarak, kafiyelerinin son harflerine göre dizilmiş olup *Dîvân*'ın en geniş bölümünü teşkil etmektedirler. *Dîvân*'ın 265b ile 374a varakları arasında yer alan bu gazeller, daha çok aşk, aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, sevgi ve sevgiliden yakınmayı konu edinen âşıkâne gazellerdir.⁶¹ Herkesin sâdik âşık olamayacağını ifade edildiği aşağıdaki âşıkâne gazelde, sevgiliye yapılan içli ve duygulu yakarış dile getirilmektedir:

بر سر كوى تو دلداده و عاشق كم نيست ليك در راه غمت عاشق غمخوار كم است
در سر راه تو اى شوخ پي نظاره ديده بسيار ولى ديده خونبار كم است⁶²

“Senin sokağının başında çok âşık vardır; fakat senin gamını çeken üzgün âşık azdır. Ey seyirci (isteyen) güzel, senin yolunda göz çoktur; lakin kanlı gözyaşı döken göz azdır.”

⁵⁹ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 221b.

⁶⁰ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 243a.

⁶¹ Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı*, 5. Baskı, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2009), 216.

⁶² Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 285a.

Fakat Sâ'îlî'nin *Dîvân*'ında yer yer şarapla ilgili çeşitli düşünceler, dünya ve hayata aldırış etmeme, bir hayat görüşü, felekten yakınma ve yaşamaktan zevk alma konulu rindâne gazeller⁶³ de bulunmaktadır.

سحر شدم سوی میخانه بر امید صبح گشا دری به رخم یا مفتح الابواب

ز جام باده اگر عکس عارضت یابم حباب وش سرخود بر ندارم از می ناب⁶⁴

“*Seher vakti sabah şarabı ümidiyle meyhaneye gittim, ey kapıları açan, yüzüme bir kapı aç.*

Eğer şarap kadehinde yüzünün aksini bulursam kabarcık misali saf şaraptan başımı kaldırmam.”

Dîvân'ın 374a-382a varakları arasında yer alan kitâb-ı rubâiyyât bölümünde ise aşk, şarap, dünya nimetlerinden faydalanma, fâni hayatın geçiciliği ve ölüm gibi konuların işlendiği rubâiler yer almaktadır. Sâ'îlî, dünyalık hazzın nafîle oluşunu ve âlimin dünya süsüne meyletmeyişini rubâisinde şu şekilde dile getirmektedir:

در دهر به هر کسی رسید ادنی حظ زان خوان نرسید غیر غم ما را حظ

هر چند که دنیا خوش و شیرین آمد نگرفت ز قند و شکرش دانا حظ⁶⁵

“*Dünyada herkes en aşağılık hazza ulaştı. (Fakat) o sofradan bizim nasibimize ancak gam düştü.*

Her ne kadar dünya hoş ve tatlı görünse de bilge kişi onun şeker ve tadına kanmadı.”

Sâ'îlî'nin, şarabı, şarap zevkini ve hayata karşı kayıtsızlığı konu ettiği rubâileri de vardır.

نوشتیدن می ز کله ام دلخواه است این کله غافلت یا آگاه است

باری من رند پر شرابش کردم معلوم نه کین سرگدا یا شاه است⁶⁶

“*Külahımdan şarap içmek istiyorum. Bu kafa, gafil ya da habersizdir.*

Ben rind, bir kez onu şarapla doldurdum. Padişah mı dilenci mi belli değil.”

Dîvân, kitâb-ı terciât ve kitâb-ı mukataât bölümleriyle devam etmekte ve kitâb-ı muammâyât bölümü ile son bulmaktadır.

⁶³ İsen, *Eski Türk Edebiyatı*, 216-217. Ayrıca bkz. Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı*, 12. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010).

⁶⁴ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 276a

⁶⁵ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 387a.

⁶⁶ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 375a.

2.4. Târîh-i Âl-i 'Osmânî

Külliyatın 384b-515a sayfaları arasında yer alan *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'de Osman Gazi dönemi olayları manzum olarak anlatılmaktadır. Adı geçen eser, Cengiz'in talanından kaçan Osmanlı'nın atası Kaya oğlu Süleymân Şah oğlu Gök Alp'in, Anadolu'ya gelişiyle başlayıp Osman'ın ölümüne kadar yani 721 hk./1321-22 yılına kadar gelmektedir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, söz konusu eser, tek bir defterden müteşekkil olup sadece Osman Gazi dönemi olaylarını içermekte ve Bursa'nın fethiyle son bulmaktadır.

Sâ'îlî, *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'sinin temelini teşkil eden bölümlerde, Osmanlı'nın soy ağacı hakkında iki farklı rivayete yer verir. Bu rivayetlerde, eski Türkler'den, dinlerinden, dönemin önemli olaylarından ve Türklerin İslamiyet'e girişlerinden uzun uzadıya söz eden Sâ'îlî, Cengiz'in İran ve Turan'a saldırıp yağma ve talana başlamasından sonra Kaya oğlu Süleymân Şah oğlu Gök Alp'in başında bulunduğu Kayı adındaki boyun İran'dan göç ederek Azerbaycan'a, oradan da Anadolu'ya gelişini, Anadolu'yu yurt edinişini ve nihayet Osman ile temelleri atılan Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi tarihî olaylarını kronolojik olarak anlatmaktadır.

Sâ'îlî'nin, vukubulan olayları tarihleriyle birlikte zikretmesi ve zikredilen bu tarihlerin, dönemin kaynaklarıyla büyük oranda uyuyor olması eserin tarihî önemini belirleyen en başat etkidir. Müellifimiz, *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'sinde kronolojik sıraya göre anlattığı olaylar içerisinde ilk olarak Osman Gazi'nin Bizans tekfurlarına karşı kazandığı ilk galibiyetin Kulaca Hisar Fethi olduğunu ve bu fethin de 684 hk./1285 tarihinde gerçekleştiğini belirtir. Daha sonra, vukubulan olayları, yapılan savaşları ve gerçekleşen fetihleri tarihleri ile birlikte kaydeder. Karacahisar Fethi (688 hk./1289), Yarhisar Fethi (689 hk./1290), Osman Bey'in beyliğin başına geçişi (699 hk./1299), Leblebuc, Lefke, Mekece ve Geyve'nin Fethi (713 hk./1313), İznik'in Fethi (717 hk./1317), Orhan'ın tahta geçişi (718 hk./1318), Bursa'nın Fethi ve Osman Gazi'nin ölümü (721 hk./1321) gibi.

3. Edebi Kişiliği

Gerek *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'sinde gerekse de diğer eserlerindeki şiirlerinden Sâ'îlî'nin, hissiyatı ince, hayal dünyası zengin bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Birinci derecede bir şair olmasa da, *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'deki olayları tasvir ederken başvurduğu sanatlı anlatım ve yaptığı canlı tasvirler, şiirlerinde kullandığı unsurlar, *Dîvân*'ında yer alan nazım şekilleri ve bu nazım şekillerinde işlediği konular, yer verdiği edebî sanatlar, yaptığı iktibas ve telmihler, Sâ'îlî'nin, dönemindeki şairler arasında yer almasını sağlayacak niteliktedir.

سحر گه که خورشید زرین طناب عیان گشت چون دلو یوسف ز آب⁶⁷

“*Seher vakti altın renkli güneş, Yûsuf'un kovasının sudan çıktığı gibi belirdi.*”

Sâ'îlî telmih yoluyla, kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf'un oradan geçen bir kabile tarafından kuyudan çıkarılmasına gönderme yapmaktadır.

⁶⁷ Yıldırım, *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 157.

Âyetlerin iktibas şekilleri lafzen ve manen olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Lafzen yapılan iktibasa şart, söz konusu ibarenin aynen ya da kısmen getirilmesidir. Manâ olarak yapılan iktibasta ise, yazarın, âyetin ana fikrine ters düşmeyecek bir şekilde kendi cümleleriyle âyetteki manâyı şiirine iktibas etmesidir. Sâ'îlî, eserinde bu iki iktibas şekline de yer vermiştir:

Lafzen iktibas:

به هیأت معظم ترین بلاد حصارش اِزَمَ وار ذاتِ العَمَاد⁶⁸

“Plan olarak şehirlerin en görkemlisi, kalesi “sütunlar sahibi İrem”⁶⁹ gibi.”

Manen iktibas:

خدا چون شود از محلی نفور فزاید در آنجای فسق و فجور

Şair, yukarıdaki beyti, Ra'd sûresi 11. âyetin⁷⁰ bir kısmını kendince yorumlayarak kendi ifadeleriyle yeniden yazmıştır.

Astronomi ilminden haberdar olan Sai'li'nin eserlerinde kullandığı kozmik unsurların bilimsel açıklamalarını da bilerek şiire uyarlayıp ele alması onun şiirde daha geniş manasıyla edebiyat alanında ne kadar mahir olduğunun göstergesidir. Şair, bu kozmik unsurları çeşitli anlamlarda ve farklı çağrışımlar uyandıracak şekilde kullanmıştır. Bazen bu unsurlara sevgilinin güzelliğinin bir alametini bazen bir padişahın yüceliğini ve bazen de insanın bahtsızlığını anlatmak için şiirlerinde yer vermiştir.

به سرمای بهمن نیاورده تاب درآمد به برج حَمَل آفتاب⁷¹

“Behmen ayının soğuşuna dayanamayıp, güneş, koç burcuna geldi.”

Sai'li, yukarıdaki mısradaki yer alan koç burcunu bahar ve nevruz ile ilişkilendirerek kullanmıştır.

جو خورشید و جوزا به تیغ و کمر به تیغ و کمر برده رنگ از قمر⁷²

“Kılıç güneş gibi, kemer ikizler burcu gibi idi, kılıç ve kemeri aydan renk çalmıştı.”

Şair, padişahın kemerinin parlaklığını ikizler burcu ile ilişkilendirmiştir.

⁶⁸ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 179.

⁶⁹ “Sütunlar sahibi İrem'e..?” anlamındaki Kur'ân ayeti (Kur'ân, 89/Fecr-7).

⁷⁰ “Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur” anlamındaki Kur'ân ayeti (Kur'ân, 13/Ra'd-11)

⁷¹ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 174.

⁷² Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 185.

Gezegenlerden Merkür (Utarit), Venüs, مشتری, Güneş ve Ay'ın ismine yer verirken, Simâk Yıldızı, Kehkeşân ve Ayyûk de zikri geçen diğer kozmik unsurlardır.

عطارد به رقص و دهل زن فلک به درگاه او همچو مردم ملک⁷³

“Dans eden Utarit ve davulu çalan felek, onun eşliğinde melekler gibi(idi).”

Sai'li, şiirlerinde Utarit gezegenini san'at ve hüner konusundaki vasıflarından dolayı müzik ile ilgili unsurlarla birlikte kullanmıştır.

لواهای اسلام ازو بر سماک و زو تاج کفّار بر تیره خاک⁷⁴

“İslâm bayrağı, onun sayesinde Simâk'a kadar (çıkış), kâfirlerin tacı, kara toprağa (düşmüş).”

Mecerre olarak da bilinen Kehkeşân yıldızını kement ve ip kelimeleri ile birlikte kullanılmış ve uzunluğuna atıf yapılmıştır.

بر اسبان چو خورشید از زر کجیم کمند از مجرّه ز محور سجیم⁷⁵

“Atların üzerinde güneş gibi altın zırh vardı, samanyolu eksenine benzer halattan bir kement vardı.”

Saili, “sipah” yani asker benzetmesinde sayılarının çokluğunu ifade etmek için Ülker ya da Pervin yıldızı diye de bilinen Süreyyâ yıldızının ismini zikretmiştir.

چو گردون جنابش سپاهش پرن وجودش چو شمع و خورش زر لگن⁷⁶

“Eşliği, felek gibi, ordusu Süreyya yıldızı, varlığı, mum gibi, yemeği altın kapta.”

Sâ'îlî'nin medrese eğitimi aldığına dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır; fakat *Târîh-i Âl-i 'Osmânî*'nin sebep-i telif kısmında çeşitli ilimler öğrenmek için başka ülkelere gitme isteğini ve bu uğurda çektiği sıkıntıdan sonra elde ettiği ilim hazinesini dizelerinde dile getirmektedir.

طلبکار گشتم به مرز و بوم ز دانادان گوش کردم علوم

کشیدم در آفاق چون رنج علم به همت شدم عاقبت گنج علم

نهادم به قانون حکمت قدم به دست خرد باب حکمت زدم

⁷³ Yıldırım, *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, 183.

⁷⁴ Yıldırım, *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 164.

⁷⁵ Yıldırım, *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 187.

⁷⁶ Yıldırım, *Sâ'îlî-î Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 183.

درادنی زمانی چو بودم سلیم خردمند گشتم به حکیم حکیم⁷⁷

“Her ülkede arayan oldum, kalp gözü açık kimselerden ilim öğrendim. Dünyada ilmin sıkıntısını çekince, sonunda istekle ilim hazinesine meylettim. Hikmet kanunlarına yönelince, akıl eliyle hikmet kapısını çaldım.

Uzun zamandır itaatkâr olduğum için, hikmet sahibinin hükmüyle akıllandım.”

Bu bilgiler ışığında, Sâ’îlî’nin ilim öğrenme aşkıyla çokça dolaştığını ve bu yolculuklar esnasında hikmet sahiplerinin kapısına gidip onlardan ilim ve irfan öğrenerek edebî ve ilmî yönden kendini geliştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira gerek yukarıdaki beyitler gerekse de eseri *Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’den seçilen şu beyitler düşüncemizi destekler mahiyettedir:

نخستین سخن بود از هر چه هست فروغ از سخن یافت بالا و پست⁷⁸

“Her şeyden evvel söz vardı, yer ve gök onunla parlaklık kazandı.”

Klasik Fars şairlerinin özellikle mesnevi başlarında kullandıkları “نخستین سخن بود” ifadesi, yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere Sâ’îlî tarafından da kullanılmıştır. Bilindiği gibi bu ifade aynı zamanda Yuhanna İncili’nin 1. ayetidir de. Bu da bize Sâ’îlî’nin, belli bir dinî bilgisinin olduğunu göstermektedir.

همه بندگانیم و سلطان تویی چه سلطان که ما کالبد جان تویی

به هر چه که فرمان تست آن کنیم اطاعت به فرمانت از جان کنیم⁷⁹

“Hepimiz kuluz; sultan Sen’sin; Sultan ne ki, biz bedeniz can Sen’sin.

Emrettiğin her şeyi yaparız; emrine candan itaat ederiz.”

Sâ’îlî’nin, yukarıdaki beyitleri, gerek seçilen kelimeler gerekse de kelimelerin dizilişi bakımından Mevlânâ’nın *Dîvân-ı Kebîr*’indeki gazelden esinlenerek yazdığı tespit edilmiştir. Bu tespitimizin doğruluğunu destekleme mahiyetinde Mevlânâ’nın, yukarıda bahse konu olan gazeli aşağıda verilmiştir:

ای خدایی که مُفَرَّح رنجوران تویی در میان لطف و رحمت، همچو جان پنهان تویی

روز تا شب ما چنین بر همدگر رحمت کنیم شب همه رحمت رَوَد سوی تو، چون رحمان تویی⁸⁰

⁷⁷ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’si (inceleme-metin-çeviri), metin, s. 20.

⁷⁸ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’si (inceleme-metin-çeviri), metin, s. 10.

⁷⁹ Yıldırım, *Sâ’îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i ‘Osmânî*’si (inceleme-metin-çeviri), metin, s. 141.

⁸⁰ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, (Tahran: Neşr-i Muhammed, 1386/1966), 1124.

“Ey Allah'ım! Hastalara ferahlık veren Sen'sin; lütuf ve rahmet arasında can gibi gizlenen Sen'sin!

Geceye kadar böyle birbirimize şefkat gösteririz; gece bütün rahmet sanadır. Çünkü rahman Sen'sin.”

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, Sâ'îlî'nin başka şairlerden ilham aldığı aşikârdır. Fakat kimi zaman da beytin ya da mısraın tamamını iktibas ederek kendi şiirinde kullandığı görülmektedir. Zira Sâ'îlî'nin aşağıda yer alan beytinin ilk mısraı, ufak bir yer değişikliğiyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, *Mesnevî-i Manevî*⁸¹sinden olduğu gibi alıntılanmıştır.

چو خواهد خدا پرده کس دَرَد به بدخواهی کار نیکان بَرَد⁸²

“Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse, o kimseyi temiz insanları ayıplamaya sevkeder.”

Bu örneklerden yola çıkarak, Sâ'îlî'nin başta Firdevsî (ö. 411/1020) olmak üzere Mevlânâ (ö. 672/1273), Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492) ve Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292) gibi klasik Fars şiirinin önde gelen şairlerinden etkilendiği ve onların yazdıklarından ilham alarak eserler kaleme aldığı aşikârdır. Fakat Sâ'îlî, onları birebir taklit etmek yerine şiirlerinde, kendi düşünce ve hayal dünyasını yansıtarak kendi edebî tarzını ortaya koymuştur.

Âşık Çelebi, Sâ'îlî'nin edebî kişiliği hakkında, ehil olanlardan ilmin inceliklerini sorduğu, itikadında ayıplanacak bir durum söz konusu olmayıp, sözlerinin makul olduğu bilgisini vererek onun ilim, irfan ve tasavvufa olan temayülüne dikkat çekmektedir.⁸³

Sâ'îlî'nin, *Dîvân*'ında yer alan gazellerden hareketle, onun rind meşrep bir şair olduğunu söylemek mümkündür. Zira yer yer içki ile ilgili çeşitli düşünceler, dünya hayatına kayıtsızlık, yaşamaktan zevk alma, hayatın fanîliği gibi hususlar onun rindâne gazellerinde ele aldığı konuların başında gelmektedir.

شباب عمر بود موجب فسوس و دریغ چه از چشم من ای عمر می روی به شتاب

به خواب دیدمت ای ماه و سالها بگذشت ندید دیده من خواب را دگر در خواب

ز جام باده اگر عکس عارضت یابم حباب وش سر خود برندارم از می ناب⁸⁴

“Ömür hayıflanmayla geçti, ey ömür neden hızla gözümden uzaklaşıyorsun?”

⁸¹ میلش اندر طعنه پاکان برد (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Manevî*, 9. Baskı, (Tahran: İntişarat-i Dustan, 1386/1966), 50.

⁸² Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî ve Târîh-i Âl-i 'Osmani'si (inceleme-metin-çeviri)*, metin, s. 110.

⁸³ Âşık Çelebi, *Meşâiru'ş-şuarâ*, 941-942.

⁸⁴ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 276a.

Ey ay yüzü seni rüyamda gördüm ve yıllar geçti. Benim gözüüm, rüyayı artık rüyasında dahi görmez oldu.

Eğer şarap kadehinde yüzünün aksini bulursam kabarcık misali saf şaraptan başımı kaldırmam.”

Rindâne konulara yer veren Sâ'îlî, bunların dışında âşıkane duygulara da yer vermektedir. Sâ'îlî'nin, daha çok aşk, sevgi, mutluluk, aşk ıstırabı, sevgiliden yakınma gibi içli duyguları konu edinen âşıkane gazelleri bulunmaktadır. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki Sâ'îlî, ilahî aşktan ziyade beşerî aşkı işlemektedir. O, sevgilisine duyduğu aşkı ve yaşadığı aşkın ıstırabını rubâisinde şu şekilde dile getirmektedir:

بر سر کوی تو دلداده و عاشق کم نیست
لیک در راه غمت عاشق غمخوار کم است

در سر راه تو ای شوخ پی نظاره
دیده بسیار ولی دیده خونبار کم است⁸⁵

“Senin sokağının başında çok âşık vardır; fakat senin gamını çeken üzgün âşık azdır.

Ey seyirci (isteyen) güzel, senin yolunda göz çoktur; lakin kanlı göyaşı döken göz azdır.”

Edebî bilgisinin yanında zengin hayal dünyasına sahip olan Sâ'îlî'nin, tasvirdeki başarısı, onun nasıl bir edebî kişilik sergilediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu durum, özgün benzetmeler yoluyla yaptığı savaş ve ordu tasvirlerinde kendini göstermektedir. Bir savaş esnasında ölen ve yaralanan askerlerin ahvalini, savaş yerinin durumunu ve o sırada kullanılan savaş araç ve gereçlerini şu şekilde tasvir etmektedir:

به سهم نبرد آزمای زمان
برون آمد آواز زه از کمان

ز زخم سنان یلان گروه
روان سیل خون شد ز یبني کوه

پی کشتگان نبرد آزمای
بزد سنج بر روی و نالید نای

صدای دهاده به گردون رسید
بر آفاق همچون شفق خون دوید⁸⁶

“Zamanda tecrübe edilen bu savaşın nasibi olarak, yaydan giriş sesi yükseldi.

Bölükteki yiğitlerin mızrak yarasından dolayı, dağın burnundan kan seli aktı. Savaşta ölenlerin peşinden, yüze çalpara vurdu, boru inledi.

Feleğe, vuruşma sesi ulaştı, gökyüzüne şafak renginde kan fişkırdı.”

⁸⁵ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 285a.

⁸⁶ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî'nin Târîh-i Âl-i 'Osmânî'si (İnceleme-Metin-Çeviri)*, metin, s. 217.

Şiirlerinde teşhis ve intâk sanatını ustalıkla kullanan Sâ'îlî, bilhassa tabiat ve düğün tasvirlerinde çok orijinal benzetmelere yer vermektedir. Örneğin baharın gelişiyile birlikte doğadaki değişimi şu şekilde tasvir etmektedir:

زمین سبز و لاله سقرلاتِ آل بنفشه لبِ جوی را گشته خال
به تختِ زمرد شده گل چو ساقی به کف لاله را جام مل
نموده سحاب از چمن لاله پر کشیده به گوش گل از ژاله دُر⁸⁷

“Yeryüzü yeşil ve lale seklatun rengini (almış), menekşe çiçeği ırmağın dudağına ben olmuş.

Zümrüt tahtta, gül sultan olmuş, tıpkı elinde lale şeklinde şarap kadehi tutan saki gibi.

Bulut, çimeni lale ile donatmış, gülün kulağına kırağıdan inci takılmış.”

Sâ'îlî, duygu ve düşünce dünyasını, yer yer sanatlı bir üslûpla ifade edebilen bir şair olmasının yanı sıra, yaşadığı dönemin toplumsal, siyasî ve kültürel durumunun gözlemine yaparak bunun sağlıklı bir sentezini sunabilen tutarlı bir tarihçi kimliği de ortaya koymaktadır. Aynı zamanda söz ustası Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ına benzer şekilde didaktik-ahlakî hikâyeler ve hikmet içerikli sözler kaleme alarak da öğüt veren bilge bir kişilik sergilemektedir.

Hikmet

در پی آزار و ریش دلی مردم مجوش اگر مردی از برای جراحت به مرهم کوش.⁸⁸
“İnsanın kalbini kırıp yaralama; yiğitsen eğer bir yara için merhem olmaya çabala!”

Nasihahat

فتح کشور دل خواهی مدد از مردان خواه که اقلیم گیری بی سپاهی میسر نیست پادشاه را.⁸⁹
“Ülke fethetmek istersen halktan yardım iste. Zira ordusuz, ülke fethetmek padişah için mümkün olmaz.”

Hikmet

حسود گاه به مال مردم از حسد نظر می سازد. و گاه چشم عیب به هنر هنرمند می اندازد. همچون خنثی مشکل که هم زن دارد و هم شوهر.⁹⁰

“Kıskanç kişi, kıskançlıktan kâh insanların malına göz diker, kâh sanatkâr kişinin sanatına. Tıpkı hem karısı hem de kocası olan eşcinsel gibi.”

SONUÇ

⁸⁷ Yıldırım, *Sâ'îlî-i Şîrâzî'nin Târîh-i Âl-i 'Osmâni'si (İnceleme-Metin-Çeviri)*, metin, s. 238.

⁸⁸ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 194b.

⁸⁹ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 193b.

⁹⁰ Sâ'îlî, *Külliyât-i Sâ'îlî-i Şîrâzî*, vr. 191b.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıl İran şairlerinden Sâ'îlî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği üzerinde durulmuştur. Şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinebildiğimiz birinci el kaynaklardan en önemlisi II. Bayezid'in davetiyle İran'dan İstanbul'a gelen ve Yavuz Sultan Selim döneminde sarayda hekimbaşı olarak bulunan Hekimşah Muhammed Kazvini'nin, Ali Şîr Nevai'nin Çağatayca olarak kaleme aldığı *Mecalisu'n-nefais* adlı eserinin Farsça tercümesi olan *Tercume-i Mecalisu'n-nefais* adlı eseridir. Kazvini kendi tercümesine "Ravza-i evvel" ve "Ravza-i dovvom" olmak üzere iki kısım eklemiştir. Bu ikinci kısım oldukça önem arz etmektedir. Zira Kazvini, burada hal tercümeleri hakkında bilgi verdiği şairler ile çağdaş olup verdiği bilgilerin birçoğu da başka tezkirelerde bulunmamaktadır. Bu şairlerden birisi de Sâ'îlî'dir.

İsmine *Târîh-i Âl-i 'Osmânî* adındaki Farsça manzum eseri sayesinde ulaştığımız Sâ'îlî-i Şîrâzî'nin gerek adı geçen eserinin gerekse de elimizdeki mevcut külliyatındaki eserlerinin bugüne kadar ne tarihî ne de edebî açıdan incelenip değerlendirilmemiş olması bu makalenin yazılmasını elzem kılmıştır. Bu minvalde bir taraftan şairin hayatı ve eserlerine ilişkin bazı kaynaklarda geçen yanlış ve tutarsız bilgileri düzeltilirken, öte taraftan eserlerinden seçilen örnek beyitler ışığında şairin edebi kişiliği hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Âşık Çelebi. *Meşâiru'ş-şuarâ*. Haz. Filiz Kılıç, İnceleme-Metin. 1-3 Cilt. İstanbul: İAEY, 2010.
- Dihhudâ, 'Ali Ekber. *Luğatnâme*. 8 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Danişgâh-ı Tahran, 1328/1910
- Hayyâmpûr, Abdu'r-resûl. *Ferheng-i Sohenverân*, 1 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Tılâyî, 1372 /1952.
- İsen, Mustafa. *Eski Türk Edebiyatı*, 5. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- Kâtib Çelebi. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. Haz. Şerefettin Yaltkaya. 1-2 Cilt, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Kâzvinî, Hekimşâh Muhammed. *Tercume-i Mecâlisu'n-nefâis*. Nşr. 'Ali Aşgar Hikmet. Tahran: Bank-ı Milli-i İrân, 1323/1944.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi. *Tezkiretu'ş-şuarâ*. Haz. İbrahim Kutluk. 3. Baskı. 1-2 Cilt. Ankara: TTK, 2014.
- Muîn, Muhammed. *Ferheng-i Fârsî*. 1-4 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Emir Kebir, 1375/1955.
- Nevâî, Ali Şîr. *Mecâlisu'n-nefâis*. Haz. Kemal Eraslan. 2. Baskı, Ankara: TDK, 2015,
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn. *Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*. Neşr-i Muhammed, 5. Baskı. Tahran, 1386/1966
- _____. *Mesnevî-i Manevî*. 9. Baskı. Tahran: İntişârât-ı Dûstân, 1386/1966.
- Sâ'îlî-i Şîrâzî. *Külliyât-ı Sâ'îlî-i Şîrâzî*, Yz., Millî Ktp., No 06 Mk. Yz. A 6799, (t.y.).
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi*. 9. Baskı. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2015.

- Şemseddin Sâmi. *Ķāmûsu 'l-a 'lâm*. 4 Cilt. İstanbul: Mîhrân Matbaası, 1311/1893.
- Tahir-ül Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. Nşr. Kemâl Edib Kürkçüođlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Tahrânî, Âgâ Buzurg. *Ez-zerî 'a ilâ tesânîfi 'ş-şi 'a*, 9 Cilt. Tahran: y.y., 1332/1914.
- Tebrîzî, MuĶammed H. H. *Burhân-ı Katı*. Nşr. Burhan-ı Katı-MuĶammed Muin. 4 Cilt. Tahran: İntişârât- Emir Kebir, 1357/1938.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî*. Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı. 1-2 Cilt. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001.
- Yıldırım, Serpil. *Sâ'îlî-i Şîrâzî'nin TârîĶ-i Âl-i 'Osmânî'si (inceleme-metin-çeviri)*. Kırıkkale: Kırıkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

